

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

X. MİLLÎ MEVLÂNA KONGRESİ

• TEBLİĞLER •

Cilt II

Doğumunun Yüzüncü Yıldönümü Anısına
PROF. DR. FERİDUN NÂFİZ UZLUK
ARMAĞANI

2-3 MAYIS 2003 - KONYA

ISBN: 975-448-164-4

Bu bildiri kitabının basım ve kağıt masrafları Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü ve Biofarma İlaç Firması tarafından bir kültür hizmeti olarak karşılanmıştır.

Selçuk Üniversitesi Basımevi 2003 – KONYA

İLK ATASÖZÜ KİTAPLARIMIZDAN
OĞUZNÂME'NİN BERLİN NÜSHASI
VE
FERİDUN NÂFİZ UZLUK'UN BİR DERLEMESİ

Prof. Dr. Ali Haydar BAYAT*

GİRİŞ

1962 yılında İzmir'de başladığım tıp tahsili sırasında, iki şahsiyet, hayatımın yönlenmesinde etkili olmuştur: *Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver* ve *Prof. Dr. Feridun Nâfiz Uzluk*. *Süheyl Ünver*'den, tıp tarihi ve geleneksel Türk sanatlarıyla uğraşma zevkini, arşiv yapmayı ve insanlığı öğrenmiştim. Yılda birkaç günlük beraberliğimiz sırasındaki sohbetler arasında, Ankara Tıp Fakültesinde görevli olan *Feridun Nâfiz Uzluk*'tan "üstadım" diye bahsettiğine şahit olmuş ve bu merak saikasıyla Ankara'ya gidip onunla tanışmış ve yayınlarını bizzat kendisinden edinmiştim.

Uzluk'un Tıp, tarih, edebiyat, İslâm tasavvufu ve Mevlâna üzerindeki yazılarını büyük şevkle okurken bunlardan, 1957 yılında VIII. Türk Dil Kurultayı'nda sındığı, "Büyük Annemden Dinlediğim Atasözleri" adlı tebliğinde², Selçuklu kadını olduğunu zikrettiği büyük annesinden dinlediği atasözlerini işleyen üstâdın bu yazısı bende büyük bir etki uyandırmış ve daha sonra ilgi alanım içine girecek Selçuklu dönemi tarihimiz yanında atasözlerimize yönlendirmişti. Çünkü evlâd-ı fâtihân'dan olan rahmetli annemin tahsili olmamasına rağmen, konuşmalarında yeri geldiğinde söylediği deyimler ve atasözlerinin değerini anladığımdan, o günden itibaren bunları tespiti çalışmaya başlamıştım.

Bu arada, Sovyetler Birliği'nin dağılması arifesinde gittiğim Azerbaycan'da yayınlanan, XVI. yüzyılda istinsah edilmiş Türk atasözlerini ihtiva eden

* Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Öğretim üyesi.

² Feridun Nâfiz Uzluk, "Büyük Annemden Dinlediğim Atasözleri", VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, 1957, Türk Dil Kurumu, Ankara 1960, s. 235-247.

Oğuznâme'yi İzmir'e dönüşümde Lâtin harflerine aktararak, yine onun etkisiyle 1966 yılından buyana derlemeye çalıştığım dilimizdeki üçlü sözleri de iki yıl önce yayınladım.³ Bu çalışmalarımı Almanya'dan takip eden **H. A. Schimiede**'nin, geçen yıl gönderdiği **Oğuznâme**'nin Berlin nüshasının fotokopisinden neşrini hazırladığım sırada tertiplenen, **X. Millî Mevlânâ Kongresi**'nin **Feridun Nâfiz Uzluk**'a tahsis edilen oturumunda bu eseri tanıtanın aziz hocamızın ruhunu şâd edeceğine inanıyorum.

Türkiye Türkçe'sinde **Atasözleri** denen, geçmişe doğru gidildiğinde **Atalar Sözü** seyrek olarak da **Atalar Sözlüğü** şeklinde geçen ve Anadolu'nun yöre ağızlarında **Deşiyet**, **Ozanlama**; Türkçe'nin değişik lehçelerinde **Comak**, **Samah**, **Oranlama** (Çuvaş), **Eski Söz** (Kazan), **Kart Sözü** (Kırım), **Tabma**, **Ulular Sözü** (Doğu Türkistan), **Nakıl** (Türkmen), **Makal** (Doğu Türkistan'dan Kırım'a kadar), **Darb-ı Mesel**, **Darb-ı Kelâm**, **Emsâl**, **Cümle-i Hikemiye**, **Deme**, **Demece**, **Eskiler Sözü** olarak geçen atasözlerimiz⁴, duygu, düşünce ve hayat görüşlerimizin binlerce yıl içinde geçirdiği deneyimlerle kazanılan, halkın yazılı olmayan kısa ve öz ifâdelerle, anayasası gibidir.

Atasözleri, halkın yaşantısının en güvenilir göstergesi olduğundan, bunların incelenmesiyle bir milletin belli dönemlerdeki ortam şartları, hareket tarzları, özellikleri, ahlâkî yapıları ve dünya görüşleri hakkında kesine yakın bilgi sahibi olunabilir.

Yeri geldikçe kullandığımız, kısa ve öz olarak ifâde edilen mana yüklü atasözlerimiz, sözlü geleneğin bir ürünü olmakla beraber, yazılı âbidelerin ortaya çıkmasıyla edebî metinlerin içinde de kullanılmaya başlanmıştır. İlk örneklerini VIII. yüzyılda **Orhun Kitâbeleri**'nde tespit ettiğimiz⁵ Türk atasözlerine ilâveten, **Köktürk Devri**'nden kalma Runik harfli metinlerde on beş⁶, **Uygur Devri**'nden de yirmi kadar⁷ atasözü günümüze ulaşmıştır. XI. yüzyıldan itibaren yazılan eserlerde yeri geldikçe atasözlerinin kullanıldığı görülmektedir. Meselâ, **Divan-ı Lügati't-Türk**'de iki yüz doksan bir⁸, **Kitâb-ı**

³ Ali Haydar Bayat, **Türk Kültüründe Üçlü Sözler**, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 2000, 228 s.

⁴ Aydın Oy, "Atasözü", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, c. IV, 1991, s. 44-46.

⁵ Ahmet Caferoğlu, "Orhun Abidelerinde Atasözleri", **Halk Bilgisi Haberleri**, c. I, S. 3, 1930, s. 43-46.

⁶ Osman F. Sertkaya, "Eski Atasözleri Üzerine", **Şükrü Elçin Armağanı**, Ankara 1983, s. 275-291.

⁷ Reşit Rahmetli Arat, **Eski Türk Şiiri**, Ankara 1965, s. 272-175; Osman F. Sertkaya, A.g.m.

⁸ Necim Asım, **Divân-ı Lügati't-Türk'den Me'hûz Eski Sözlükler**, Evkaf Matbaası, İstanbul 1338, s. 56; Ferit Birtek, **En Eski Türk Sanatları**, Türk Dil Kurumu, Ankara 1944, s. 122.

Dedem Korkut'da altmış kadar⁹ orijinal şekilleriyle kaydedilmiştir. Ayrıca, *Kutadgu Bilig*'den¹⁰ başlayarak günümüze kadarki birçok manzûm eserde, divânlarda¹¹, kâfiye ve vezin gerekçesiyle değişikliğe uğratarak kullanılmıştır.

Ayrıca, XV. yüzyıldan itibaren atasözlerini belli bir düzen içinde (alfabetik veya konuların göre) toplayan kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Yazma olarak Türkiye ve Dünya kütüphanelerinde muhafaza edilen bu eserlerin¹² bir kısmı yayınlanmıştır.¹³

ATASÖZÜ OLARAK OĞUZNÂMELER

Oğuznâme, *Oğuz Han*'dan başlatılan genel Türk tarihini, Oğuzların kahramanlıklarını, mitolojik ve etnik menkıbelerini anlatan eserler olmanın yanında, XV. yüzyılda, Osmanlı devletinin ilk dönemlerinde, Anadolu sahasında, geleneğin devamı olarak, atalarımızın günlük yaşayışlarına ait gözlemleri, ahlakî öğütleri, tenkit yolu gözlemleri, yorumları ihtiva eden az kelime ile çok şeyi anlatan sözler, kimi kez de *Türk atasözleri* anlamına

⁹ Aydın Oy, "*Dede Korkut'a Atasözleri I, II*", *Türk Dili*, c. VII, S. 61, 1956, s. 39-41, 65, 1956, s. 266-272; Aynı Yazar, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1974, s. 162-165.

¹⁰ Tuncer Gülensoy, "*Kutadgu Bilig'de Hikmetler*", *Türk Kültürü*, c. IX, S. 98, 1970, s. 89-105.

¹¹ Güvâhî, *Pendnâme* (Hz. M. Hengirmen), Kültür Bakanlığı, Ankara 1983, Agah S. Levent, *Divân Edebiyatı*, 3. baskı, İstanbul 1980, s. 429-480; Dehri Delçin, *Edebiyatımızda Atasözleri I*, Türk Dil Kurumu, İstanbul 1945.

¹² *Kitâb-ı Atalar be Fermayed Oğul*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, 3543, v. 115^b-136^a *Hacı Paşa'nın Teshil'i* ile birlikte. *Durub-i Emsâl*, Müstakimzâde Süleyman Saadettin, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Bölümü, 614/13, v. 308^b-316^a. *Durub-ı Emsâl*, Yeşilzâde Mehmet Salih, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 290., Yazcıoğlu Ali, İçinde *Tevârih-i âl-i Selçuk'un* [Topkapı Sarayı Revân Köşkü Kitaplığı 1390] başında, *Oğuznâme*'den bir parça var; *Hazihî'r-Risâlet min Kelimât-i Oğuznâme el Meşhûr bi Atalar Sözü*, Berlin Kraliyet Kütüphanesi, Pertsch Kataloğu, c. IV, No: 34-1, Berlin 1889, s. 65-67, Bibliothèque National, Ancien Found Turc, No: 237; Tuncer Gülensoy, "*Kutadgu Bilig'de Hikmetler*", *Türk Kültürü*, c. IX, S.98, 1970, s. 89-105.

¹³ Veled İzbudak, *Atalar Sözü*, Türk Dil Kurumu, İstanbul 1936, s. 82; P. N. Boratav, "*Quatre ving Quatorze Proverbes Turcs du XV Siècle Restés Inédits*", *Orient*, vol.VII, No: 2, Leiden 1954, pp. 223-249; Günay Kut, "*Atasözleri ve Deyimlere ait Manzum ve Minyatürlü Yazma Bir Eser*", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık I*, İstanbul 1986, s. 73-112, 199-209.

kullanılır.¹⁴ Bu tarz atasözü derlemesi olarak biri *Berlin*'de, diğeri *Petersburg*'da iki *Oğuznâme* yazmasının mevcudiyeti bilinmektedir.

Petersburg Nüshası:

Petersburg Devlet Üniversitesi Şarkiyât Fakültesi, El Yazmaları Bölümü'nde, esas adı *Hazâ Kitâb-ı Oğuznâme / Emsâl-i Mehmedali* olan, fakat *Emsâl-i Türkî* adıyla kayıtlı (No. 121/58) yazma, 39 varak olup, her sayfada rika'ya meyilli nesih hatla yazılmış 15 satır vardır. Atasözleri birbirinden irice siyah noktalarla [•] ayrılmıştır.

1863 atasözünü ihtiva eden *Oğuznâme*, Azerbaycan Türkologlarından Samed Alizâde tarafından 1987'de, *Bakû*'da Kiril Harfleri ile önsöz, metin, notlar ve sözlükle birlikte 222 sayfalık bir kitap olarak yayınlamıştır.¹⁵ Bu eser tarafımızdan Lâtin alfabesi ile alfabetik düzene sokularak yayınlanmıştır.¹⁶

Bu nüshanın 4 Receb 1009/21 Ocak 1600 tarihinde, Anadolu Coğrafyasında yazıldığı metindeki, "*Rumeli emânetinden bayır*", atasözü ile "*Akçacığım varken, tobra yunak [hoş geldin], didiler. Akçacığım yidiler, boyzi ez boğom [Allah'a emânet ol], didiler.*"¹⁷, beytindeki, Sırpça sözcüklerin, Osmanlının Rumeli fetihlerinden sonra Balkanlar'daki Slav topluluklarıyla beraber yaşamaya başladıktan sonra, derlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Metindeki arkaik kelimelerin mevcudiyeti ve yazılışları bunun en az iki yüz sene önceki bir kaynaktan istinsah edildiğini ihsas etmektedir.¹⁸

Yazmada mevcut 1863 sözün, sekizi Farsça, üçü Arapça olup, otuz kadarı da atasözü mahiyetinde Türkçe beyitleri ihtiva eder. "*Mü'min mü'minin aynasıdır*", atasözü ise, Hadis çevirisidir. Atasözlerinin bir kısmı okunamadığı veya müstehcen bulunduğu gerekçesi ile noktalarla geçiştirilmiştir. Bizim yaptığımız çalışmada 1863 atasözünün 1180'inin diğeri atasözü kitaplarında bulunmadığı tespit edilmiştir.¹⁹

¹⁴ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkud'un kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s. XXXVII.

¹⁵ Samed Alizade, *Oğuznâme*, Yazıcı Neşriyat, Bakı 1987, 222 s.

¹⁶ Ali Haydar Bayat, *Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali)*, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 1992, XIV+128 s.

¹⁷ Petersburg nüshasında atasözü olarak zikredilen bu söz, Berlin nüshasında beyit olarak geçer.

¹⁸ Samed Alizade, *Oğuznâme*, Yazıcı Neşriyat, Bakı 1987, s. 5.

¹⁹ Ali Haydar Bayat, Haydar Bayat, *Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali)*, XVI. Yüzyılda Yazılmış Atasözleri Kitabı, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 1992, s. XI-XIV

Berlin Nüshası:

Berlin’de *Prusya Kültür Mirası Devlet Kütüphanesi*’nde korunan *Oğuznâme*’nin²⁰ metin boyutları 10.3x15.7 cm. olup, her sayfasında harekesiz (okunuşunda tereddüt uyanacağı endişesi ile *onat-ögüt*, *sekecik* gibi bazı kelimeler harekelenmiştir) nesih hatla yazılmış 17 satır bulunan 43 varaktaki 1930 sözü, 1711’i Türk (onu tekrar edilmiş), 10’u Arapça, 9’u Farsça olmak üzere 1864 atasözü, 135’i kelâmı kibar/özlü söz bazıları müstehcen olan birkaç fıkra ve günümüz edebiyat alemince bilinmeyen, atasözlerinin veya vecizelerin beyit şekliyle ifâdesi olan 135 mısra ve beyti ihtiva eder. Varakların numaraları olmayıp, Ortaçağ yazma kitap geleneğince, her sayfanın son kelimesi, bir sonraki sayfanın ilk kelimesi olarak tekrarlanmıştır. Yaklaşık 2400 kelime ile ifâde ifade edilen atasözleri, birbirinden içi doldurulmuş küçük dairelerle [•] ayrılmıştır.

Yazmanın üzerinde bir tarih olmamakla birlikte, içindeki, “*sarmısak, Rûmeli’nin zencebilidir*”, “*Otmanlı yasağı, öyleye dekdir*” ve Kayseri Malkara, Bursa, İstanbul, Bursa gibi Türk şehir adlarını ihtiva eden atasözlerinin bulunması Osmanlı coğrafyasında kaleme alındığını ve muhtemelen XV. yüzyılda²¹ derlenmiş olduğu göstermektedir.

Bu yazma üzerinde tek araştırmayı XIX. yüzyılda **Friedrich von Diez** yapmış, atasözlerinden dört yüz kadarını Almanca tercümesi ile birlikte yayınlamıştır.²² Ayrıca **Orhan Şaik Gökyay**’da başlangıç bölümü olan 3^ü-5^h sayfalarının metnini vermiştir.²³

Atasözleri arasında Türkü aşağılayıcı sözlerin mevcudiyeti, Anadolu’da yerleşik hayata geçilmeye başladıktan sonra, Türkmenlerin büyük bir kısmının köylerde yaşaması sebebiyle, *Türk* sözü, mânâ kaymasına uğramış ve köylü anlamında kullanılmaya başlamıştır. Bunu *Oğuznâme*’deki, “*Türk veli ohcak, şehirlü peygamber olur*”, “*Türk, şehirlünün kuludur*”, “*Türkün oğlu toğsa gâni olur, şehirlünün oğlu toğsa fakir olur*”, “*İlm cehli giderür, yohsa türklüğü gidermez*”, atasözleri doğrulamaktadır.

²⁰ *Pertsch Kataloğu*, c. IV, No. 34, Berlin Kraliyet Kütüphanesi, Berlin 1889; Prusya Kültür Mirası Devlet Kütüphanesi, Ms. Diez A Quart 31.

²¹ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkud’un Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s. CCXLVII.

²² *Denkhürdigkeiten vo Asien in Künsten und Hissenchaften*, Berlin 1811, Berlin Devlet Kütüphanesi, Bibl. Diez 8° 267; I, pp 157-205; II, s. 331-338 [H. Achmed Schmiede, “*Atalar Sözü Oğuznâmesinde Dede Korkut*”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 169, İstanbul 2001, s. 39].

²³ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkud’un Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s. CXXIX-CXXXII.

Metinde, *Çalap*: tanrı, *uçmak*: cennet, *tamu*: cehennem, *albız*: Albastı (kötü ruh), *ağmak*: yükselmek, *anarı*: öte, *anık*: hazır, *bilik*: akıl, *biregü*: birisi, *biti*: mektup *boyun*: kefil, *dağal*: hile, *is*:sahip, *karagu*: kör, *karanu*: karanlık, *kut*: uğur, talih, mutluluk, *onati*: doğru, uygun, lâıykıyla, *önegi*: inatçı, *sin*: mezar, *süci*: içki, *şar*: şehir gibi arkaik Türkçe kelimeler bulunmaktadır.

Oğuznâme'nin en önemli özelliklerinden biri de başındaki metindir. Türk dilinin şiirselliğini en güzel ifâde eden bu metinde, Oğuz destan kahramanlarından **Okçu Kozan**²⁴, **Emir Sül[ey]man**²⁵, **Salur Kazan**²⁶ gibi şahsiyetlerinin isminin geçtiği, **Dede Korkut** ağzıyla nasihatler, soylama ve yüceltmeler, verilmiştir.

Bugüne kadar yapılmış neşriyatta, her iki *Oğuznâme*'nin aynı eserin birer nüshası olduğu zannediliyordu. Bizim bu çalışmamızla Petersburg ve Berlin *Oğuznâmelerinin* aynı ad ve konuda farklı eserler olduğu ortaya konmuştur. Berlin nüshasının baş kısmındaki soylama ile atasözlerinden 1469'i Petersburg nüshasında bulunmamaktadır. Aynı atasözlerini ihtiva edenlerde dahî farklılıklar vardır [*Akça ile dükkân senin/Akça gele, dükkân senin; Bilür bilür biliri, bilmez ne bilür biliri?/Bilür bilür biliri, bilmeyen ne bilür biliri?; Bir işi koymayınca, bir iş bitmez/Bir iş kılmayınca, bir iş bitmez; Çok yimek hayvan sıfatıdır/Çok yimek hayvana yaraşur...].*

Transkripsiyonlu metin, alfabetik düzenleme ve sözlük olarak hazırladığımız *Oğuznâme*'nin Berlin nüshasını yakın bir zamanda kültür dünyamıza kazandıracığımız için mutluluk duyuyoruz.

Feridun Nâfiz Uzluk'un yirmi üç yaşında iken kaybettiği büyük annesinden hatırladığı atasözlerinden onu, bazıları aynı bazılarını varyant olarak *Oğuznâme*'nin Berlin nüshasında bulunmaktadır:

- Sineğin akıllısı kiraza biner, şehre iner. Sineğin akılsızı, ciğere konar, köye çıkar. [106]

²⁴ Oğuz boylarındaki tanınmış alplerden biri de Yetim Kozan olup, Bökdiz Aman'ı okuyula vurduğu için **Okçu Kozan** olarak meşhur olmuştur. Yazıcıoğlu'nun **Tevârih-i Âl-i Selçuk**'unun [Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revân Kitapları, 1340] başındaki boş yaprağa yazılı metinde, "[satır 53] "*Kara-başına oğlanlığında Kaya-Ucum oğlu Aman Beg'den (atasının) öcün alan Ansa-Koca oğlu Okçu Kozan*" olarak geçer. [Bkn. M. Fahrettin Kırzioğlu, **Dede Korkut Oğuznâmeleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000, s. 10, 107].

²⁵ Destana göre **Oğuz** hakanının kızı **Turunç**'la, **Iyaz**'ın evlenmesinden doğan **Mir Süleyman** olup, daha sonra velilere Oğuz dendiğinden, bir süre sonra Oğuz olarak anılmaya başlamıştır. Yani göbek adı **Emir Süleyman** olan **Oğuz Han**'ın altı oğlundan 24 torunu olmuştu ki, 24 Oğuz boyunun menşeiini teşkil eder [Fahrettin Kırzioğlu, a.g.e., s. 32].

²⁶ Dede Korkut hikâyelerinin baş kahramanlarından biridir.

*[Köyün devletli sinegi yoğurt tulguğuna konar şehre geliürdür, şehrin devletsiz sinegi
ciger temine konar köye gider. [39^a]]*

- **Yalnız elin yankısı çıkmaz.** [114]
[Yalunuz elin avâzı çıkmaz. [18^a]]
- **Öğey öz olmaz, keten bez olmaz.** [125]
[Güyegü oğul olmaz ve gelin kız olmaz. [6^a]]
- **El eli yur, el de yüzü yur.** [165]
[El eli yur, iki el yüzi yur. [18^a]]
- **Et padişah, peynir vezir, gerisi hep vızır vızır.** [277]
[Etmek beg, et vezîr, kalanı vızır yazır. [21^b]]
- **Kartala ok değdi, o da kendi yelesinden.** [287]
[Kartala ok tokunmuş, yelegin göricek, bana benden oldu, dimiş. [6^a]]
- **Ulu kuşun kısmeti ayağına gelir.** [294]
[Tanışmanın rızkı, baykuş gibi ayağına geliürdür. [27^a]]
- **Camiye gereken, mescide haram olur.** [298]
[Eve var iken, mescide warâm dirlerdir. [38^a]]
- **Deli kızın deli gelinliği olur; deli gelinin, deli karılığı olur.** [303]
*[Delü kız delü gelin olur, delü gelin, delü karı olur, delü oğlan delü yigit olur, delü
yigit delü koca olur. [11^a]]*
- **Asıl azmaz, bal kokmaz.** [304]
[Asıl azmaz, sağ yiyimez. [7^a]]

Oğuznâme'den Örnekler

Soylama'dan

[3^a]► Evvel sağlığa çalalum, sağlık gelsün. Esenlige çalalum, esenlik gelsün. Devlete çalalum, devletiniz kâim olsun. Dostluğa çalalum, düşmânınız nâim olsun. Uğura çalalum, uğurunuz hayr olsun. İşiniz gücünüz her dâim seyr olsun. Hakk'dan şunu isterüz ki, sofranız açuğ olsun. Sizleri

sevmiyenlerün bini buçuğ olsun. Yüzlerinde kara benler yirine, kızıl gök uçuğ olsun. **Bay Bilecin** begligin virsün; **Okçı Kozan** erligin virsün; Kan alan **Emir Sül[ey]mân** sultân salımınla, sağdığın virsün; **Hızır Peygamber**'ün silisin virsün; **Korkud Ata**'nun bilisin virsün.

Oğul acısın, yurt yohsullığın, katı düşvârdur dirler, kâdir Tanrı cümlemize göstermesün. Kurlağanlık hastalığıyla, kocalık yohsulluğu ziyâde müşkilmiş, Hakk Te'âlâ kimseye bitütmesün

...

Kalabada söyliyünün sözi biter. Yollarda, izlerde yalnız yürüyenin özi yiter. Begler ile uruşanın başı ile malı yiter. Dânişmendlerle atışanın, dîniyile imâni yiter. Gönüllü yigitlerle atışanın adıyla sanı yiter. **Dede Korkut** sınarı dervişlerle söyleşenin cânıyla hânümânı yiter.

Ol günleri görmeden söyledim, ben **Dede Korkut** görmüşçe. İnanun bana Oğuz kavmi, [dirler]. Ol günlere komagıl, benim cânım algıl, kâdir Tanrı'm.

Egrice bügrice ağaç oğaç kalmaya saban ola. Çolak çalık kalmaya, çoban ola. Kovukça, sovukça ağaç kalmaya, boyunduruğ ola. At, eşek kalmaya, öküz ola. Dere depe kalmaya, tarla ola. Tana tulupı kalmaya, külek ola. Ulu kiçi kalmaya melik ola. Yigitler, kocalar 'avratlar gibi, cavlakı yülük ola. Kimsenin kimse yanında ödünceden, görünceden hâceti bitmeye, cebi ve kesesi delik ola. Bir kişinin bir kişi katında hürmeti, 'izzeti kalmaya. Atanın, ananın oğla kıza, şefkati ve merhameti olmaya; oğul ve kız hod anları hergiz ri'âyet kılmaya. Ataları tururken oğullar söyleye, analar tururken kızlar buyruğ eyleye.

Ol günleri görmeden söyledim, [4^b]►ben, **Dede Korkut** görmüşçe. İnanun bana Oğuz kavmi, dirler. Ol günlere komagıl, benim cânım algıl kâdir Tanrı'm.

...

Ab-alaca çiçekden öndüm ben **Dede Korkut**; bir katre murdâr menîden döndüm ben **Dede Korkut**; ana rahmine düşdüm, ata belinden indim ben **Dede Korkut**; ala göz div kızından toğdum ben **Dede Korkut**; Tanrı'yi bir, peygamberi hak bildüm ben **Dede Korkut**; Oğuz halkının başına hayır gelesini, şerr gelesini ögüt tanıdım ben **Dede Korkut**; Hakk Te'âlâ'nın

emânetini boynuma aldum ben **Dede Korkut**; evet, kendi kendime katı güç kıldım ben **Dede Korkut**; illâ ki işimin âhirini Hakk'a saldum ben **Dede Korkut**.

Ol günleri görmeden söyledim, ben **Dede Korkut** görmüşce. İnanun bana Oğuz kavmi, dirler. Ol günlere komagıl beni, cânım algıl, kâdir Tanrı'm.

...

- Aç da'vâsın kılma, biregü da'vâsın satun alma, çeyne tükür yoldaştan kalma. [10^a]
- Ağaç ata binenin, 'avratı şer'ân boş olur. [36^a]
- Atdan düşen, yâ Allah dimiş, eşekden düşen, eyvâh dimiş. [8^a]
- 'Arab deli savaşda, 'Acem deli sevişde, Rum deli döşekde. [16^a]
- 'Avrat vardır ki sehl nesneden aş ider, 'avrat vardır ki, hemân kuş başın yaş ider. [25^a]
- 'Avratım hasta olacağına ben olayım, ben öleceğime 'avratım ölsün. [29^a]
- 'Avratın bir adı ocak düşmânıdır, bir adı köse kadıdır, bir adı evler yaraşığıdır, bir adı sadırlar avsilıdır, bir adı döşekler, minderler zînetidir. [32^a-33^a]
- Ayakkabı tar olıcak, cihân ginligi neylesün. [21^b]
- Bahîl uçmağa girmez, zâhid dahı olursa. [36^a]
- Bâzâr gününde kimi aldanur, kimi aldar. [13^a]
- Bilir, bilir biliri, bilmeyen ne bilür biliri. [34^a]
- Bir bıçag iki kına girmez. [18^b]
- Bir buldun iki isteme, iki buldun çokı isteme. [6^a]
- Bir hakkım vir diyenle, bir ümidin çok diyenle söyleşmek olmazdır. [41^b]
- Bir kişiye on bin akça borçlu olmak yegdir, on kişiye birer akça borçlu olmakdan. [11^b]
- Buğday samansız olmaz, yayla tumansız olmaz, eyü sandığın yamansız olmaz. [7^a]
- Cümle marazı bir tağarcuğa koymuşlar, adını kocalık komuşlar. [24^a]
- Çerak dibi karanu olur. [12^a]
- Çomak uçmaktan çıkub turur. [11^b]
- Çün yaşadın elli, senin yirin belli; çün yaşadın yetmiş, sinnin sana yetmiş; çün yaşadın toksan sen seni yok san. [8^b]

- Delü kız delü gelin olur, delü gelin, delü karı olur, delü oğlan delü yigit olur, delü yigit delü koca olur. [11^a]
- Delüye depredi virsen o da sana sapradı virir. [7^b]
- Depegeni süsegen yener. [30^a]
- Deveye ayıtmışlar: “İniş mi yeg yohsa yokuş mı yegdir?”, demişler. Deve ayıtmış: “Hepisinden kervansarây bucağı yegdir”, demiş. [40^a]
- Dost olan evden çıkanı görürdür, düşmân olan eve gireni görürdür. [28^a]
- Dügün eylemek, “Gelin görün beni, ne asıl kişiydügüm”, demekdir. [26^b]
- Dügün issi uyumaz, dügünci uyur. [18^b]
- Er eri sınar, münâfık Tanrı’yı sınar. [37^a]
- Er kandan korkar, ‘avrat akdan korkar, Müselmân olan Hakk’dan korkar. [12^a]
- Erenlerin harcına, ‘avratların emegine, oğlancıkların sevinmesine bayrâm demişlerdir. [21^a]
- Ev tarlığı, sin tarlığı gibidir. [9^a]
- Evlenene ‘avratı eydir: “Et getir, etmek getir, gerü gel, oğln götür”. [29^a]
- Gelin girdiği ev toptolu olur, kız çıkdığı, ev bomboş kalur. [8^b]
- Gölgesinde yatacağın ağacı budama. [42^b]
- Garibler â‘mâ gibi olurlardur, gerek çelersünler, gerek belersünler. [40^a]
- İki kardaş çekişmiş, eblehler gerçek sanmış. [12^b]
- İkinci ere varan ‘avrata, gelincik demek yaraşmazdır, meger katı taze ola. [6^b]
- İt issine ürümez. [31^a]
- Kendü düşen ağlamaz, evet ağlamak degil, gözleri de çıkar, eline gelür. [15^a]
- Kötürümden agsak yegdir, karagudan şaşı yegdir, yufkadan pişi yegdir. [22^a]
- Namâzda okumak bilmeyenler, ak taş, kara taş, yat aşğa kutsuz baş dirler. [22^b]
- Nazar eyle, andan bâzâr eyle. [31^a]
- Oğlanlık geçer düş gibidir, yigitlik uçar kuş gibidir, kocalık onulmaz baş gibidir. [8^b]
- Otmanlu yasağı, öyleye dekdir. [8^a]
- Öldügün yetmez de, koz ağacından tâbût da mı istersin? [35^a]
- Öyleden sonra gicedir, elliden sonra kocadır. [6^b]
- Kar altında yatan ölmemiş, evet un altında yatan ölmüş. [37^a]
- Kara kara kargalar, avdan ava yorgalar. [8^b]
- Karağı leglegin yuvasını Allah yapar. [7^b]

- Kazandığına güvenme, yidigüne güven; yidigüne güvenme, belki çeynediğine güven; çeynediğine güvenme, belki sinirdüğüne güven; sinirdüğüne güvenme, belki çıkardığına güven. [7^a]
- Erin ahmakı oldur kim, 'avratından dileye. [13^a]
- Kurt toyduğı yiri tokuz kez tolaşır. [20^b]
- Kurtdan korkan koyın edinmez [10^a]
- Kuzguna ayıtmışlar, “Niçün yüzün gözün karadır”, “Kaynanam mahallesinde olduğumdandır”, demiş. [35^b]
- Sevgil seni seveni iki dişlü karıysa, sevme seni sevmeyeni gökden inmiş hûrîyse. [31^b]
- Şehirlü dostluğı çam gölgesi gibidir. [16^a]
- Şerlünün akçası divâra gider, yörügün akçası tavara gider. [19^b]
- Tamudan od alup, kande yakasın? [15^b]
- Toğrı söyliyeni tokuz şardan kovmuşlar. [10^b]
- Türk velî olıcak, şehirlü peygamber olur. [39^b]
- Uğrıya begin de borcu vardır. [6^a]
- Üç oğlı olan kişi Tanrı'dan utansun; evet, üç kızı olan kimesneden Tanrı 'azamatiyle utanır. [9^b]
- Hastalık şaşırır, ölüm yıkar. [37^a]
- Hayır işi uzatma ki, şerre döne, belki şer işi uzat ki hayra döne. [14^b]
- Yağmur yağarken güneş toğsa, şeytânla alparız düğün eylerdir. [39^b]
- Yorganına göre kösün. [21^b]
- Yohsul çıra satsa, ay ahşamın toğar. [7^a]

...

Arapça ve Farsça Atasözleri

- *İzâ câe't-tabak batale's-sebak.* [30^b]
- *el-Müflisü fî emânillah.* [26^a]
- *Nasîbike yasîbike* [11^a]
- *er-Refîk sümme't-tarîk.* [40^b]
- *Tecevvû'terrânî tecerriid nassıl.* [11^b]
- *Cân-ı câhil baht-ı erzânî.* [37^b]
- *Çün kütâhest, bârî kebâyîr est.* [14^a]
- *Divâne râ kalem nist.* [30^b]

- *Eşek safrân çe bâşed?* [17^b]

...

Kelâm-ı Kibar Ve Özlü Sözler

- Akçayla ne bulunmaz, anınla ne alınmaz, tek akçan olsun, cânlar alırsın, ne meta'lara mâlik olursın. [22^b]
- Bir kişi, giceyle bir kişinin evine varsa yise içse, gider olıcak ana eydirler ki, yidin içdin yatacak vaktin kande gidersin. Bir kişi ki birkaç gün görünmese geldiği vaktin ana eydürler ki, seni alan bize ne virdi. [6^b]
- Bir kişi tumağı olsa, kayınanana muştula dirler; bir kişi yimek üstüne tuş gelse, ana kayınanan severmiş dirler. [22^a]
- Bosna'nın erkeği kızı ve gelini katı güzel olurdu. Ve hem boyunları subag olurdu, Frengin ve Yahûdînin dişisi ziyâde ak olurdu. [29^b]
- Hakk Te'âlâ celle ve 'alâ, her kişiyi, kaşık bir düşmân şerrinden saklasun ve dost şeklinde görünen gizlü müfsidler şerrinden beklesün, yüz işi yaramaz yoldaş mekrinden gizlesün, kapı bir konum konşı fitnesinden gözlesün, güler a'dâ sihrinden özründen hıfz etsin. Âmin yâ hayra'n-nâsırîn. [33^a]
- Hazret-i 'Alî'nin keremallahu vechenin, âvâzı turnada kalmıştır, bakışı su sığırında kalmıştır, heybeti deve kalmıştır. [35^b]
- Işıkların eyvallası ve sûfilerin hayrolası ve dânişmendlerin lâ nüsellimi ve beglerin inşâallahı kıyâmete dek ne dükenir ve ne dükene cekleyindir. [39^a]
- İstanbul, Bursa, Edirne cümle şehirlerin atasıdır, anasıdır, kökidür. Bâkî kasabalar hısıımı, kavmidür, eşi dostıdır, konumu konşusıdır; oğlu kızıdır, yoldaşıdır, yâri dildârıdır. [18^a]
- Mağlakara'nın igi, İbsala'nın hasırı, Bor'unun bağı, İskitiye'nin güzeli, Borlu'nun boğası, Dimetoka'nın bardağı, Birgi'nin narı, Gelibolu'nun üzümü, Megrit'in şarabı, Bursa'nın ekmeği, Sinâb'in alması, Tatar'ın bozası meşhûrdur, ma'rufdur, mücerredir, hassü'l-hasdır, eyüdir. [30^b]
- Mü'mînlerin selâmı, "*es-selâmü 'aleyküm ve 'aleykümü's-selâm*", dimektir; beglerin selâmı, "*yarıcın Allah olsun, safâ geldin*", dimektir; Işıkların, "*hû ışk olsun, yâhû nefsin müşğ olsun*", dimektir. [13^b]
- Şimdiki zamânın sofusu, dâne birinç 'âşıkıdır. [11^b]
- Şimdiki zamânda, ne mutlu bildir ölene, dimelüdür. Şu sebepten ki, sağlarının hâlinde nesne yokdur. [32^a]
- Ümmet-i Muhammed, dertlere giriftâr olub inlemelü olmasun ve hem söyledüğü sözü kesâdlığa düşüb gerü kendü dinlemelü olmasun. [9^a]

Türkçe Mısra, Beyit Ve Kıt'alar

*Eyümeğin eyüme, melâlet gösterir,
Kıl tahammül kim, selâmet gösterir. [40^a]*

*

Hakk Te'âlâ kulum kahırla dâim kırmaz. [33^b]

*

İlletle dirilenler, mihnetle cân virir. [39^a]

*

Kim ne derse desün, cehd eyle senden gelmesün. [37^a]

*

*Ol vire ki bol vire,
Kalmışlara yol vire. [34^a]*

*

*Âh itdikçe cûşa gelür gözlerüm yaşı.
Deryâ temevvüc itmege lâ-büdd hevâ gerek. [21^a]*

*

*'Alemin zevk u safâsını gedâ sürer hemin,
Padişâh-ı dehr olan ancak kuru gavga çeker. [15^a]*

*

*Alçak yirde depecik, kendözini tağ sanır,
Çoban ata binicek, öz nefsini beg sanır. [24^a]*

*

*Ata bakma, tuta bakma, cânâ bak,
Gir gönül içindeki sultâna bak. [16^b]*

*

*Baş gidicek pâyidâr olmaz ayak,
Dirmeyicek ayak, uş virmez tayak. [23^a]*

*

*Ben nahs tâli'im bilirim çok sınamışım,
Gögden semer yağarsa tuş olmaz yalanına. [23^b]*

*

*Benim hod câhil ile yok kelâmım,
Zarûretten dirür şol bir selâmım. [28^a-28^b]*

*

*Cihânda kişinin adıdır kalan,
Kalanın bilersen yalandır yalan. [24^b]*

★

Derdinin zevkin bilen elbetde dermândan kaçar. [14^a]

★

*Eger zehr ise hoşdur yâr elinden,
Gerekmez sükkeri ağyâr elinden. [14^a]*

★

*Gelecek nesne gelür çâr-nâçâr,
Gerekse gönlünü gin tut gerek tar. [13^a]*

★

*Gelen geldi cihâne ağlayarak,
Giden gitdi yüregün tağlayarak. [40^a]*

★

*Gerçi tâm, nâkısı kâmil bilür.
Kâmil olan cümleyi kâmil bilür. [23^a]*

★

*Hâini sanma ki berhudâr olur,
Ya kesilür başı, ya berdâr olur. [30^a]*

★

*Hicrinde gözüm yaşı, yaz yağmuruna benzer,
Bir dem döker ve dökmez başlar gerü yağmağa. [34^b-35^a]*

★

*Kov kuş tutulur bağılu bağından,
Çevik kuş tutulur dörd ayağından. [12^a]*

★

*Koyarlar incü altun olsa yaprak,
Toyurmaz gözleri illâ ki toprak. [35^a]*

★

*Köyde turmak âdemi ahmak ider,
‘Aklı ölür, kalbi bî-revnağ ider. [36^a]*

★

*Kul dedügi olmaz imiş bî-gümân,
İllâ Tanrı dididiği olur hemân. [26^a]*

★

*Melûl olma gönül göz dökmeğil yaş,
Eyü yavuz geçürir sağ olan baş. [23^a]*

★

Meseldir göze yok zindân dimişler,
Bu sözü cümle insân dimişler.
Mesel kim didiler elbetde Hak'dır,
Ki gözden ileri 'âşık kulaktır. [16^b]

★

Meseldir söylenir bu bizden öndin,
Ki kulak 'âşık olur, gözden öndin.
Gönül meyl eylemez göz görmeyince.
Meseldir kim kulavuzsuz kuş uçmaz. [16^b]

★

Nasîbin sen bir istersen habibim,
Hakikat seni bin ister nasîbin. [20^a]

★

Ne inen yavuz ol kim asılasın,
Ne inen yavaş ol kim basılasın. [22^b]

★

Neyi neye geregin Tanrı bilir.
Lâ şerikdir, kimse girmez araya. [14^a]

★

Söz okdurur ağız bâbında ey cân,
Ok atılsa, gerü dönmek ne imkân. [20^a]

★

Tâli'im şol haddedir kim, şemsden nûr istesem,
Ya döner şarka gider, yahûd bulutda gizlenir. [23^b]

★

Tınmamakdan kimse nâdim olmadı,
Söylemekden çok pişmân oldular. [19^b]

★

Uzun uzak yollar olsa,
Gitsem konaca konaca,
Girsem yârimin koynuna,
Yatsam doyunca doyunca. [15^a]